

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 334.07

Мельник Л.Л.,
к.е.н., доцент, докторант
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

СІЛЬСЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АГРОБІЗНЕСОВІ СТРУКТУРИ

Анотація. У статті проаналізовано питання про стан земельних відносин у секторі сільських домогосподарств, досліджено стан сільських домогосподарств, визначено їх земельні наділи, рівень товарності, структуру та перспективи трансформації в агробізнесові структури. Розглянуто перспективи їх розвитку, формування бізнесового сегменту та необхідність його державної підтримки.

Ключові слова: сільські домогосподарства, особисті селянські господарства, площа землі, рівень товарності, перспективи, розвиток.

Постановка проблеми. Стратегічне завдання, яке ставилося перед аграріями і згідно з яким одержавлений сектор сільського господарства мав трансформуватися у ринковий, по суті, виконано. Функціонуюча нині модель сільського господарства в основному є ринковою. За змістом власницько-господарських відносин вона аналогічна тим, які притаманні країнам з ринковою економікою. Разом з тим їй притаманна специфіка. Майже половина продукції сільського господарства виробляється в секторі господарств населення (у 2014 р. – 44,7%). На кінець 2014 р. середній розмір площі землі сільських домогосподарств становив 1,23 га, у т.ч. особистих селянських господарств 1,52 га. До речі, за деякими даними, цей показник в розрахунку на один агрохолдинг становив майже 70 тис. га. Близько половини сільських домогосподарств мають переважно натурально-споживчий характер.

В економічно розвинених країнах вже давно практично відсутні аналоги нашим господарствам населення натурально-споживчого типу. Японська і китайська моделі сільського господарства за розмірами земельних наділів більш-менш відповідають групі сільських домогосподарств, площа землі у яких більше 1 га. Але в цілому у всіх країнах з розвинутою ринковою економікою дрібні й малі фермерські господарства є агробізнесовими, з досить високим рівнем

спеціалізації і кооперації. Цілком очевидно, що головним напрямом розвитку сільських домогосподарств є їх трансформація в агрогосподарства ринково-підприємницького типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На першому етапі аграрної реформи ставилося завдання створити на базі колгоспів і радгоспів різні агроструктури ринково-підприємницького типу. В ті часи багатомільйонний сектор «особистих підсобних господарств» не привертав до себе належної уваги з боку як науковців, так і практиків. Але у перехідній економіці через ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів соціально-економічна роль саме особистих підсобних господарств не тільки збереглась, але й зросла. У 2000 р. їх частка у виробництві валової продукції сільського господарства становила 61,6%, тоді як у 1990 р. 29,6% [9, с. 46]. Особисті селянські господарства (господарства населення) значною мірою забезпечили трудову зайнятість селян та стали буферним фактором при зменшенні потреби сільського господарства у трудових ресурсах і нерозвиненості інфраструктури на селі [2, с. 18; 21].

Відповідно з'явилися численні наукові публікації, у яких досліджувалися різні аспекти функціонування та розвитку господарств населення. Йдеться передусім про наукові праці таких вчених економістів-

аграрників як: В.Я. Месель-Веселяк [2], О.М. Онищенко [3], І.В. Прокопа [5], К.О. Прокопенко [6], І.В. Свиноус [8], В.В. Юрчишин [11] і багатьох інших.

Проте незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених даній проблемі, існує багато питань, що потребують подальшого дослідження, особливо у зв'язку з появою і розвитком в Україні практично альтернативного за розмірами сектора – супервеликих «інтегрованих» агроструктур, зокрема, агрохолдингів. У зв'язку з цим значну актуальність набувають дослідження щодо місця й ролі в сільському господарстві нині та перспектив розвитку головної складової господарств населення – сільських домогосподарств. Наскільки вірогідне положення тих науковців, які вважають, що «...у віддаленій перспективі в цілому сектор аграрних домогосподарств має втратити своє сучасне соціально-економічне значення»? [4, с. 116]. Відповідь на поставлене питання потребує спеціального дослідження. В запропонованій статті аналізується передусім питання щодо стану земельних відносин в секторі сільських домогосподарств, рівня їхньої товарності та перспектив трансформації в агробізнесові структури окремої їхньої групи.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження стану земельних відносин в сільських домогосподарствах, перспектив їхнього розвитку, формування бізнесового сегменту та необхідність його державної підтримки.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Держкомстат України, незалежно від місця розташування агродомогосподарств, називає їх «господарствами населення». У їх складі виділяється головний сегмент – сільські домогосподарства. Місце проживання власників цих господарств зареєстровано на території сільських населених пунктів. У травні 2003 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про особисте селянське господарство», який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади ведення особистого селянського господарства. У ньому зафіксовано, що діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності. Це господарська діяль-

ність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних стосунках і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Виходячи із змісту цього Закону, можна стверджувати, що особисті селянські господарства істотно не відрізняються від сільських домогосподарств. Адже і перші, і другі – фізичні особи. Такий критерій особистих селянських господарств як розмір земельної ділянки до 2 га є спільним для будь-яких інших господарств населення. Однаковим для останніх є і цільове призначення. Безперечно, особисті селянські господарства є складовою сільських домогосподарств. Тобто, будь-яке особисте селянське господарство є водночас сільським домогосподарством, але певна частка останніх не є особистим селянським господарством. Зрештою тільки правова визначеність – специфічна ознака особистого селянського господарства.

Відносно загальної кількості сільських домогосподарств, то є офіційні дані тільки щодо особистих селянських господарств, яка, до речі, за період 2005-2014 рр. зменшилася з 4,9 млн. од. у 2005 р. до 4,1 млн. од. у 2014 р. (на 779 тис. од. або 15,8%) [9, с. 62]. За деякими опублікованими даними, кількість сільських домогосподарств становить 5,2 млн. од. [5]. Тобто частка особистих селянських господарств у складі сільських домогосподарств становить 80,8%. Лише кожне п'яте сільське домогосподарство не має правового статусу «особистого селянського господарства».

Загальновідомо, що для будь-яких агрогосподарств земля є головним виробничим ресурсом. В радянські часи в різні історичні періоди максимальна площа присадибної ділянки коливалась від 0,6 до 0,25 га. В правовому плані вона визначалася як «особисте підсобне господарство» [1]. Фактично це були селянські домогосподарства, у яких

вироблялася сільськогосподарська продукція.

Держкомстат надає інформацію щодо середнього розміру площі землі селянського домогосподарства, у т.ч. особистого селянського господарства. Станом на кінець 2014

р. ці показники відповідно становили 1,52 га і 1,23 га. Тобто були в 2 рази більше, ніж максимальна площа в дореформений період.

Дані щодо розподілу сільських домогосподарств за площею землі в 2005-2014 рр. наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл сільських домогосподарств за площею землі (%)*

Групи сільських домогосподарств за площею землі	Кількість домогосподарств					Площа землі домогосподарств				
	2005	2010	2011	2012	2014	2005	2010	2011	2012	2014
Домогосподарства з площею землі, га до 0,50	50,8	50,9	50,6	50,2	51,1	13,6	11,5	11,9	11,6	11,7
у тому числі до 0,25	22,4	25,2	23,5	23,7	24,3	3,3	3,3	3,3	3,2	3,3
0,26-0,50	28,4	25,7	27,1	26,5	26,8	10,3	8,2	8,6	8,4	8,4
0,51-1,00	30,3	27,3	27,3	27,0	27,3	20,2	16,2	16,0	15,7	15,8
більше 1,00	18,9	21,8	22,1	22,8	21,6	66,2	72,3	72,1	72,7	72,5
у тому числі 1,01-5,00	16,0	18,5	18,8	19,3	17,8	28,2	30,4	31,4	31,3	29,7
5,01-10,00	1,7	2,0	2,0	2,2	2,3	11,1	11,8	11,5	12,3	13,4
більше 10,00	1,2	1,3	1,3	1,3	1,5	26,9	30,1	29,2	29,1	29,4

*Джерело: [9, с.173].

Наведені в таблиці дані показують, що за період 2005-2014 рр. відбулися такі зміни.

1. У складі сектора сільських домогосподарств збільшилася частка господарств з площею землі до 0,50 га, у т.ч. до 0,25 га (відповідно на 0,3 і 1,9 відсоткових пункти). Дещо зменшилася питома вага сільських домогосподарств до 0,50 га в загальній площі землі (на 1,9 в.п.). Подібні зміни притаманні групі сільських домогосподарств з площею землі 0,51-1,00 га. Збільшилася частка сільських домогосподарств з площею землі більше 1,00 га, у тому числі в усіх її підгрупах, і в загальній площі землі.

2. Станом на початок 2015 р. має місце істотна диференціація сільських домогосподарств за площею землі. У понад половини до їх загальної кількості – остання не відріз-

няється від максимальної площі присадибних ділянок радянських часів. Більше 1/5 сільських домогосподарств мають площу землі більше 1,00 га, у т.ч. 3,8% більше 5 га.

3. Важливо підкреслити, що порівняно більші сільські домогосподарства (понад 1,00 га) використовують 72,5% від загальної площі землі сільських домогосподарств.

Як можна оцінити стан і динаміку сільських домогосподарств в соціально-економічному контексті? Тут, зрозуміло, можливі різні підходи. Відповідно до викладу означеного в назві статті питання, зупинимося на розподілі сільських домогосподарств на натурально-споживчі і товарно-бізнесові. Цілком очевидно, що має місце і проміжна – споживчо-товарна група.

Офіційні дані щодо розподілу сільських домогосподарств на вказані вище групи – відсутні. За деякими опублікованими даними щодо сільських домогосподарств, їх розподіл за рівнем товарності має такий вигляд: 40% виробляють продукцію лише для власного споживання, 30% – є натурально-товарними і 30% переважно товарними. Кількість сільських домогосподарств становить 5,2 млн. од. [5]. Відповідно понад 2 млн. сільських домогосподарств є натурально-споживчими.

Рівень товарності головної складової сільських домогосподарств, тобто особистих селянських господарств, можна визначити, виходячи із офіційних даних. Станом на кінець 2014 р. площа земельних ділянок, яка припадала на одне особисте селянське господарство, становила 1,52 га, у т.ч. для ведення товарного сільськогосподарського виробництва 0,68 га. Виходячи з цих показників (зрозуміло, в значній мірі умовно), можна визначити рівень товарності щодо розлиництва – 44,7% (у 2005 – 41,3%).

Вважаємо, що в секторі сільських домогосподарств можна виділити групи господарств за рівнем товарності, виходячи з площі землі, яку вони використовують. Зрозуміло, що й такий критерій в певній мірі умовний. На жаль, поки що кращого не існує.

Група сільських домогосподарств з площею землі до 0,25 га, а це майже $\frac{1}{4}$ їхня частка від загальної кількості сільських домогосподарств, мають переважно натурально-споживчий характер. Змішаний характер має група сільських домогосподарств з площею землі 0,50 – 1,00 га, тобто до агробізнесових їх можна віднести частково. І тільки ті сільські домогосподарства, у яких площа землі становить понад 1 га, можна віднести до господарств, які мають переважно товарний характер. Якщо виходити із загальної кількості сільських домогосподарств – 5,2 млн., то кількість останніх становила 1,1 млн. одиниць.

До агробізнесових, у повному розумінні цього поняття, напевне, можна віднести сегмент сільських домогосподарств, які використовують для виробничих цілей земельні ділянки з площею більше 5 га. Їх частка у загальній кількості сільських домогоспо-

дарств становила 3,8% (близько 150 тис. од.), а частка у загальній площі землі сектора сільських домогосподарств 42,8%. При цьому сільські домогосподарства з площею землі понад 10 га використовували 29,4% земельних угідь.

Деякі науковці у цьому зв'язку вважають, що господарства, які мають у користуванні більше 2 га угідь за наявності відповідних законодавчих норм можуть трансформуватися у підприємницьку форму без створення юридичної особи. Необхідними передумовами такої трансформації є законодавче уточнення, що розширення землекористування особистих селянських господарств за рахунок приєднання їх членами земельних часток (паїв) у випадку, якщо в його результаті площа господарства становить понад 2 га (але не більше встановленої законом норми), вимагає реєстрації голови господарства як підприємця-фізичної особи (СПД ФО) з наданням йому необхідних преференцій у частині режиму оподаткування.

Однією з форм такої трансформації можуть бути сімейні ферми м'ясо-молочного напрямку, ферми по вирощуванню свиней, птиці тощо. Привабливість такої форми для малих товаровиробників зумовлена ще й мінімальним податковим навантаженням – практично оподаткуванню підлягає тільки земля.

Близько 192 тис. господарств могли б (за сприятливих умов) набути статус підприємців без створення юридичної особи (з огляду на певну забезпеченість засобами виробництва). З них близько 56 тис. господарств можуть претендувати на набуття такого статусу вже нині, оскільки мають у власності трактори.

Якщо відповідна трансформація буде підтверджена ще й бюджетною допомогою в придбанні техніки та обладнання, будівництва господарських будівель і споруд, зростуть можливості таких господарств на ринках продукції та їх заінтересованість у створенні малих підприємницьких структур [1].

Принагідно зазначимо, що на 1 листопада 2014 р. кількість фермерських господарств в Україні, які використовували площу землі до 5 га, становила 4,2 тис. одиниць (12,1% до загальної кількості фермерських госпо-

дарств, що мали сільськогосподарські угіддя [9, с. 52].

Цілком очевидно, що такі сільські домогосподарства можуть потрапити в групу малих, а нерідко і середніх агробізнесових структур. Фактично йдеться про їхнє виокремлення із господарств типу домашніх (хатніх) і трансформації у фермерські господарства без створення юридичної особи.

За даними вітчизняних науковців, нині «до малого бізнесу можна віднести діяльність майже 900 тис. особистих селянських господарств із товарним спрямуванням виробництва» [10, с. 743]. А це в 25 разів перевищує нинішню кількість фермерських господарств в Україні.

З огляду на викладене вище, логічно поставити питання щодо перспектив двох важливих сегментів сільських домогосподарств – натурально-споживчого і агробізнесового.

Переважно натурально-споживчий сегмент сільських домогосподарств. Тут, на наш погляд, треба врахувати той факт, що були, і, напевне, будуть люди, які розглядають працю на присадибних ділянках як сферу корисної для себе зайнятості, раціональної утилізації вільного часу. Усе це сприяє збереженню й в майбутньому групи господарств населення переважно споживчо-натурального типу.

У цілому, з макроекономічної точки зору, значні масштаби дрібного, переважно натурального господарства характеризують відсталість аграрного сектора. У сучасних умовах натуралізація виробництва у будь-якій галузі – це регресивний процес, повернення до елементарної форми організації економіки. Тут відсутній суспільний поділ праці, переважає універсальна ручна праця. Тому немає можливості використовувати переваги спеціалізації та концентрації виробництва. Крім того, орієнтація натурального виробництва на споживання в своєму господарському осередку не спонукає до максимальної економії живої та уречевленої праці. З економічної теорії відомо, яким могутнім важелем, стимулюючим ефективну працю, є механізм ринку. Працівники натуральних господарств не відчувають його дії, не зважають належним чином на затрати праці, не порівнюють їх із суспільно необхідними витратами. Натуральне господарст-

во поступається ринково-підприємницькому за ефективністю, а тому на зміну натуральному й прийшло товарне виробництво. Це прогресивний процес і збереження натурального господарства в радянські часи та певна натуралізація виробництва в роки реформ – ознака економічної відсталості, а не розвитку ринково-підприємницького середовища, до якого ми прагнемо. В наш час натуральне господарство – анахронізм. Його збереження суперечить стрижню аграрної реформи – ринкова трансформація одержавленого сільського господарства.

Підприємницький сегмент сільських домогосподарств. Особливо це стосується сільських домогосподарств з площею землі понад 5 га. Кількість їх, а відповідно і частка у загальній кількості сільських домогосподарств невелика, майже 3,8% (близько 150 тис. одиниць). Але важливим для агропродовольчої сфери є те, що вони використовують більше 40% від загальної площі землі селянських домогосподарств і ці показники зросли у порівнянні з 2005 р. Напевне, недоречно дискутувати з приводу розвитку таких агробізнесових господарств. Адже «Сільське господарство є однією із сфер ринкової економіки, де малий бізнес є домінуючим і його розвиток розглядається як шлях формування конкурентного середовища» [10, с. 742].

Дійсно, за кількістю господарюючих суб'єктів малий бізнес є пріоритетним практично у всіх країнах світу, в сільському господарстві України зокрема. Але треба зважити на той факт, що в економічному сенсі посилюється роль великих і навіть надвеликих агроструктур. А в деяких країнах (наприклад в США) останні є домінуючими за часткою в обсягах реалізованої продукції. Так, в США у 2012 р. в анклаві ферм-мільйонників група ферм з обсягами реалізованої продукції 5 млн. дол. і більше становила 8499 ферм (0,4% до загальної кількості ферм). Їх частка у загальних обсягах товарної продукції становила – 31,7%. В розрахунку на одну таку ферму обсяги реалізації досягли 14,7 млн. дол. [12].

Особливістю аграрного сектора економіки України з точки зору його дуалізації є поєднання її занадто низького рівня в секторі господарств населення і надмірно високо-

го в агропромислових формуваннях. Останнім притаманно чимало соціальних і екологічних проблем. Посилення надконцентрації капіталу та земельних ресурсів призвело до того, що за межею конкурентоспроможності опинилася велика кількість дрібних і середніх виробників. Агрохолдинги вже поглинули понад 3 тис. таких підприємств. Поряд з економічними перевагами масштабності діяльності це породило соціальні ризики [7].

У цілому в чисто економічному аспекті для суспільства, особливо з точки зору продовольчої безпеки, вигідним є така модель сільського господарства, у якій пріоритетним є сектор агроструктур оптимальних розмірів. Водночас, з точки зору вирішення низки соціальних проблем, у ній доцільно зберегти сектор дрібних і малих агрогосподарств, особливо в ближній перспективі.

Подальший розвиток агробізнесових сільських домогосподарств потребує вирішення багатьох проблем. Насамперед йдеться про спеціалізацію сільських домогосподарств, яка відповідає природі дрібного й малого агробізнесу. Тобто його спеціалізацію на трудомістких видах сільського господарства, у яких чинник приватної власності і дотепер вагомий, а розміри не мають вирішального значення. Передусім це трудомісткі види виробництва (продукти малого тваринництва – баранина, козяче молоко, мед), плоди і ягоди, овочі, м'ясо свиней й

усі види екологічно чистої продукції на засадах максимального використання органічних добрив. Зокрема, слід поширювати досвід господарств населення, які утримують 6-10 корів, відгодовують 20-30 свиней, 8-10 голів молодняка великої рогатої худоби, утримують 20-30 курей-несучок, 800-1000 голів птиці бройлерів. У таких господарствах ефективність значно вища [2].

Важливим фактором існування і навіть прибуткового функціонування сімейних форм господарювання є те, що сектор великотоварних агроструктур спеціалізується на порівняно небагатьох високоприбуткових видах аграрного виробництва. Агрохолдинги цікавить, в першу чергу, зернобобові культури, ріпак, соняшник, цукрові буряки і птахівництво, у деяких випадках тваринництво. Трудомісткі види об'єктивно залишаються на долю сімейного агробізнесу.

На жаль, в структурі посівних площ у сільських домогосподарств в 2014 р. майже половина (49,0%) належить зерновим та зернобобовим культурам, натомість овочам відкритого ґрунту та баштанним культурам 4,0%, картоплі 14,0%, кормовим культурам 15,9%. Разом з тим у 2014 р. урожайність усіх головних культур в землеробстві в секторі господарств населення поступалась сільськогосподарським підприємствам, у тому числі фермерським господарствам (табл. 2).

Таблиця 2

Урожайність сільськогосподарських культур в 2014 р., ц/с 1 га*

Види культур	Усі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства	У т.ч. фермерські господарства	Господарства населення
Зернові та зернобобові культури	43,7	47,5	35,3	33,9
Соняшник	19,4	20,5	18,2	14,7
Соя	21,6	21,9	19,5	18,0
Ріпак	25,4	25,6	23,2	18,8
Картопля	176,4	256,4	227,0	174,6
Овочі	207,8	346,4	297,0	195,2

* Джерело: Держстат. Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

Вищенаведені статистичні дані щодо урожайності в різних за розмірами земельних угідь категоріях господарств дають нао-

чне уявлення про те, що господарства населення поступаються за урожайністю сільськогосподарським підприємствам, у т.ч. фер-

мерським господарствам. А тому мали б спеціалізуватися в основному на трудомістких видах виробництва.

Спеціалізація сільських домогосподарств і передусім особистих селянських господарств, не виключає їхню диверсифікацію, поєднання кількох видів діяльності, розширення позасільськогосподарських видів підприємництва в сільській місцевості зокрема (наприклад, агротуристична діяльність, художні ремесла, промисли тощо).

Важливим чинником економічної стійкості для дрібного й малого аграрного бізнесу є кооперація невеликих господарюючих суб'єктів між собою та їхня інтеграція з більшими агроструктурами й підприємствами третьої сфери АПК.

В економічно високорозвинених країнах, як відомо, кооперація ферм отримала широкомасштабний розвиток. Саме вона забезпечує більш-менш еквівалентний міжгалузевий обмін у межах АПК, оскільки кооперативи виконують ті функції, які у нинішній ситуації в Україні взяли на себе різні посередницькі структури. Користуючись своїм олігопольним положенням, вони диктують ціни безпосереднім агровиробникам, зрозуміло, на свою користь. Як наслідок, первинні виробники сільськогосподарської продукції, особливо це стосується малих агробізнесових структур, одержують лише 30-40% виручки від кінцевої (роздрібною) ціни за вироблену ними продукцію, в той час як у країнах з розвинутим сільським господарством на їхню частку припадає 50-70% і більше. Розв'язання цієї проблеми вбачається в розвитку кооперації, передусім обслуговуючої, у якій зацікавлені насамперед особисті селянські та фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства з невеликими площами землекористування. Об'єднання в кооперативи дає змогу на основі спільної постачальницької, агротехнічної, переробної і збутової діяльності досягти зіставних із середніми й великими сільськогосподарськими підприємствами рівнів технологічності та товарності, а отже, підвищити конкурентоспроможність виробленої продукції [7].

На жаль, сьогодні кооперація в сільському господарстві не отримала належного розвитку, а точніше знаходиться на етапі становлення.

Розвиток малих агробізнесових господарств у цілому, особистих селянських господарств зокрема, потребує розробки спеціальних програм на державному, регіональному і районному рівнях, які б врахували необхідність їхньої спеціалізації, кооперації й інтеграції. Важливою складовою цих програм є передбачення будівництва оптових аграрних ринків в кожній області, а в кожному районі створення агроторгових домів. На рівні сільських населених пунктів важливо сформулювати заготівельно-обслуговуючі й збутові кооперативи, кредитні спілки тощо.

До речі, Законом України «Про особисте селянське господарство» передбачена можливість надання їм державної підтримки і сприяння їхньому розвитку відповідно до загальнодержавних і регіональних програм. Проте за увесь час, що пройшов після його прийняття (2003 р.), не було прийнято жодної загальнодержавної програми, яка спеціально стосувалася б особистих селянських господарств, а до діючих програм аграрного сектору ці господарства мають дуже обмежений доступ [5].

Водночас «саме господарства населення потребують державної підтримки для уникнення кризи у тваринництві, оскільки тут сконцентровано виробництво тваринницької продукції, зокрема молока, та з метою розв'язання соціальних проблем на селі» [6, с. 103]. Зрештою лише за державної підтримки в сільському господарстві України формується життєстійкий сектор агробізнесових господарств сімейного типу. А це є основою формування середнього класу селян, збереження й відтворення сільського життєвого середовища у цілому і сільської місцевості зокрема. Саме тому магістральний шлях розвитку сільських домогосподарств – створення і розвиток бізнесових господарств, частина яких поступово трансформуються у фермерські господарства.

Висновки. У всі часи радянської влади в Україні сільські і частина міських мешканців мали у своєму розпорядженні невеликі присадибні ділянки, що давало їм можливість створити особливий вид домогосподарств, у яких вироблялась сільськогосподарська продукція. Вона використовувалась переважно для власного споживання, хоча

певна частка мала товарну спрямованість. Господарства, які велися на присадибних ділянках у сільській місцевості і містах (приватний сектор) із 1958 р. офіційно називали «особисті підсобні господарства». Беззаперечним було положення, згідно з яким у міру розвитку суспільного сектора, особисті підсобні господарства поступово будуть втрачати своє економічне значення.

В процесі ринкової трансформації сільського господарства в секторі особистих підсобних господарств відбулась істотна їхня диференціація. Близько половини із них за розмірами земельних площ і рівнем товарності залишаються переважно домогосподарствами і мають споживчий характер. Їхнє соціально-економічне значення не виходить за межі задоволення потреб власників таких господарств у певних видах сільськогосподарської продукції. Значні масштаби дрібного переважно натурального господарства характеризують відсталість аграрного сектора. У сучасних умовах натуралізація виробництва у будь-якій галузі – це регресивний процес, повернення до елементарної форми організації економіки. Тут відсутній суспільний поділ праці, переважає універсальна ручна праця. Тому господарства по своїй суті не можуть бути для нашої країни стратегічним напрямом вирішення продовольчої проблеми. Виходячи із головного напрямку аграрної реформи – перехід на ринково-підприємницькі форми господарювання, підсобні, переважно натуральні аграрні домогосподарства безперспективні. Перспективними можна вважати дрібнобізнесові сільські домогосподарства і, в першу чергу, особисті селянські господарства. Вони зможуть знайти свою нішу і закріпитися в ній за умов: спеціалізації й високої інтенсивності праці у виробництві насамперед трудомістких видів сільськогосподарської продукції, у

яких велике виробництво не має істотних переваг; кооперації між собою й інтеграції з великими агроформуваннями чи підприємствами третьої сфери АПК при належному розвитку аграрного ринку. Такий сектор стане базою формування середнього класу на селі. Певна частка особистих селянських господарств зможе трансформуватися у фермерські. Можлива і перехідна форма – фермерські господарства зі статусом фізичної особи.

Зрештою передусім в соціальному аспекті йдеться про збереження села, повну зайнятність, виробництво багатьох трудомістких видів продукції. А тому і в оглядовій перспективі доцільно збереження й розвиток сектора малих і навіть дрібних агрогосподарств переважно бізнесового типу. Іншими словами, аграрний сектор має оптимально поєднати великі й середні агроструктури з малими, на засадах вигідного розподілу сфер і видів виробництва. Якщо сільські домогосподарства розглядати у контексті їхнього агробізнесового сегмента, то можна погодитися з тими науковцями, які вважають: «Господарства населення (і зокрема – особисті селянські господарства) ще довго відіграватимуть важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки нашої держави» [3, с. 61]. «Особистим селянським господарствам і надалі належатиме помітне місце у вітчизняному виробництві сільськогосподарської продукції... саме від розвитку цього сектора дуже великою мірою (якщо не найбільше) залежатиме майбутнє українського села як такого» [11, с. 69]. Саме вони продовжують (і надалі будуть) відігравати неабияку соціально-економічну роль як постачальники продукції на внутрішній ринок, сферу зайнятості та джерело доходів сільського населення [1].

Список літератури:

1. Малік М. Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М.Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 87-95.
2. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 13-23.
3. Онищенко О. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектора / О. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 57-69.
4. Орленко Я.Ю. Формування продовольчої безпеки України з позицій розвитку аграрного сектора / Я.Ю. Орленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 7. – С. 113-116.
5. Прокопа І.В. Структура сучасного аграрного виробництва в Україні: соціоекономічний та організаційний аспекти / І.В. Прокопа // Агроінком. – 2012. – № 7. – С. 24-31.

6. Прокопенко К.О. Малі аграрні підприємства в аграрному секторі України / К.О. Прокопенко // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 99-104.
7. Саблук П.Т. Реалізація механізму реформ в аграрній сфері / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 3-6.
8. Свиноус І.В. Методологічні аспекти трактування поняття «особисте селянське господарство» / І.В. Свиноус // Агроінком. – 2008. – № 5-6. – С. 53-56.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2014 рік / Державний комітет статистики України. – К., 2015. – 386 с.
10. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. Економістів-аграрників, Київ, 16-17 жовтня 2012 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 762 с.
11. Юрчишин В. Господарства населення: проблеми майбутнього / В. Юрчишин // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 67-72.
12. Market value of agricultural products sold including landlord's share and direct sales: 2012 and 2007/USDA, National Agricultural Statistics Service // UNITED STATES DATA. – 2012. – P. 9.

Mel'nik L.L.

Rural housekeeping in the context of their transformation in the structures of agrarian business.

Summary.

A strategic task which belonged before agrarians and in obedience to which the state sector of agriculture must was transformed in a market in essence, has executed. A functioning presently model of agriculture mainly is a market.

On maintenance proprietary-economic relations it is analogical that, what inherent countries with a market economy. At the same time there is an inherent specific it. Almost half of products of agriculture produced in the sector of economies of population (in 2014 – 44,7%). On an end in 2014 the middle size of area of earth of rural housekeeping made 1,23 hectares, in thereby the personal peasant economies 1,52 hectares.

By the way, from some data, this index in a calculation on one agrarian holding made about 70 thousand of hectare. The about half of rural housekeeping has mainly naturally consumer character.

In the economic developed countries already a long ago practically absent analogues our economies of population naturally consumer to the type. The Japanese and Chinese models of agriculture after the sizes of the landed parcels of land more or less answer the group of rural housekeeping, area of earth in which a more than 1 hectare.

But on the whole in entire countries with the developed market economy shallow and small farms are agrarian business, with the high enough level of specialization and co-operation. Fully obviously, that main direction of development of rural housekeeping is their transformation in agrarian economies market enterprise to the type.

Keywords: *rural housekeeping, personal peasant economies, area of earth, level of marketability, prospect, development.*